

Onderzoek naar meer levenskwaliteit tijdens scheiding

IPOS project – eerste resultaten

Lut Daniëls, Ann Buysse

Inleiding

Dit artikel sluit aan bij een bijdrage die eerder verscheen in het tijdschrift voor Mediation en conflictmanagement¹, waarin het opzet van het Interdisciplinair Project voor de Optimalisatie van Scheidingstrajecten (IPOS-studie) werd uiteengezet. Het IPOS onderzoek vertrekt vanuit een innovatief, procesgericht en multidisciplinair model voor levenskwaliteit.

Scheiding wordt beschouwd als een proces. De belangrijkste doelstelling van het IPOS project is de optimalisering van de levenskwaliteit van ouders en kinderen in een scheidingssituatie, tegelijk met de ontwikkeling van een praktijk standaard voor alle professionele actoren in het scheidingsveld (advocaten, magistraten, notarissen, welzijnswerkers, bemiddelaars, ...).

De focus ligt op het scheidingstraject en de koppeling tussen een traject en de levenskwaliteit van de betrokkenen. Aan bemiddeling wordt in de IPOS studie bijzondere aandacht besteed, ondermeer omdat bemiddeling gericht is op het stimuleren van zelfdeterminatie. De focus op bemiddeling maakt dat vanuit het IPOS mogelijks ook richtlijnen kunnen worden geformuleerd voor bemiddeling buiten een scheidingscontext.

Inhoud

Aan een representatieve steekproef van gezinnen in scheiding (ex-partners en hun kinderen) in Vlaanderen, worden op herhaalde tijdstippen alle variabelen uit het innovatief model voor levenskwaliteit bevroegd. De methodiek en de eerste resultaten van dit basisonderzoek dat is uitgevoerd in het kader van het IPOS project, worden beschreven.

Methodologie inzake het basisonderzoek

Deelnemers

¹ Jaargang 2009 (13) nr. 3, 67-72.

Om een representatieve steekproef van 2000 gezinnen in scheiding (ex-partners en hun kinderen) in Vlaanderen te bekomen, werden respondenten gerekruteerd in rechtbanken en burgerlijke standen uit de gerechtelijke arrondissementen van Gent en Antwerpen. Rekening houdend met de mogelijke respons en uitval in de opvolgende trappen van steekproeftrekking, werden een aantal rechtbanken geselecteerd met ruim 2,5 maal het potentieel aan te recruterende gezinnen in scheiding (10.000) over het jaar waarin de dataverzameling loopt (17/3/2008 – 16/3/2009). De gegarandeerde medewerking van de eerste voorzitters van de Hoven van Beroep te Antwerpen en te Gent maakt een optimale geografische spreiding binnen Vlaanderen mogelijk.

Wat de ex-gehuwden² betreft, werd elke persoon die tussen 17 maart 2008 en 16 maart 2009 verscheen voor de Rechtbank van Eerste Aanleg in één van de hierboven genoemde rechtbanken in het kader van een scheiding, door een IPOS medewerker gevraagd om deel te nemen aan het onderzoek. De IPOS medewerker werd geïdentificeerd aan de hand van een badge. Conform het protocol werd aan elke potentiële deelnemer uitgelegd dat het een universitair onderzoek betrof over levenskwaliteit van mensen tijdens hun scheidingsproces, dat deelname vrijwillig was en geen enkele invloed had op hun procedure voor de rechtbank. Verder werd meegedeeld dat alle gegevens vertrouwelijk zouden worden behandeld en dat het onderzoek onder toezicht stond van de privacycommissie en de ethische commissies van de universiteiten te Gent en Leuven. Op hetzelfde moment werd een folder met een korte uiteenzetting van het doel en de methode van het onderzoek, een antwoordkaart en een IPOS pen overhandigd. De respondenten werden gevraagd om op de antwoordkaarten aan te duiden of ze al dan niet wilden deelnemen, en indien ze wilden deelnemen, hoe zij wensten te worden gecontacteerd. Alle respondenten werden tevens gevraagd aan te duiden of ook hun kinderen tussen 11 en 17 jaar mochten deelnemen aan het onderzoek. Alle antwoordkaarten werden ter plaatse ingevuld en aan de IPOS medewerker overhandigd.

Een systeem van registratie van deelnemers is opgezet. De totale populatie die verscheen in de rechtbanken kon worden achterhaald aan de hand van de zittingsrollen. In een tweede fase werd het aantal personen dat niet kon worden gecontacteerd omwille van niet bruikbare gegevens of dat in het telefonisch onderhoud aangaf niet langer te willen meewerken, genoteerd. In het onderzoeksprotocol werd vastgelegd hoeveel pogingen moesten worden ondernomen om een respondent te bereiken en/of om over te halen effectief de vragenlijst in te vullen, vooraleer hij/zij als drop out werd geregistreerd.

Wat ex-wettelijk samenwonenden betreft, hebben 24 van de 25 burgerlijke standen uit de gerechtelijke arrondissementen van Gent en Antwerpen hun medewerking toegezegd. In de periode tussen 17 maart 2008 en 16 maart 2009 werd door de ambtenaar van de burgerlijke stand aan elke persoon die een verklaring van beëindiging van wettelijke samenwoning kwam afleggen, gevraagd om deel te nemen aan het IPOS onderzoek. Eenzelfde instructie en

² In Vlaanderen bestaan 3 soorten partnerrelaties: huwelijk, wettelijke en feitelijk samenwoning. Een huwelijk wordt ontbonden na een procedure voor de rechtbank van eerste aanleg terwijl wettelijke samenwoning wordt beëindigd op eenzijdig verzoek van één of beide partner(s) d.m.v. een schriftelijke verklaring voor de ambtenaar van de burgerlijke stand. De ontbinding van feitelijke samenwoning kan zonder enige formaliteit

werkwijze zoals deze werd toegepast bij de rekrutering van ex-gehuwden in de rechtbank, werd toegepast. De antwoordkaarten werden ter plaatse ingevuld en door de ambtenaar van de burgerlijke stand per post overgemaakt aan de hoofdpromotor van IPOS.

De rekrutering en bevraging van ex-feitelijk samenwonenden vraagt een aangepaste methodologie en maakt bijgevolg geen deel uit van dit basisonderzoek.

Om mensen uit anderstalige bevolkingsgroepen maximale kansen te geven om deel te nemen aan het onderzoek, werd gebruik gemaakt van tolken.

Procedure

Indien de betrokkene op de antwoordkaart aanduidde dat hij/zij bereid was om deel te nemen, werd binnen drie weken contact opgenomen, op de wijze die de respondent had aangegeven, hetzij elektronisch (per e-mail), hetzij telefonisch.

De respondenten die als voorkeur opgaven via e-mail te worden gecontacteerd, ontvingen een eerste mail met de basisvragenlijst binnen de drie weken na het invullen van de antwoordkaart. Een ad random toebedeelde subversie van de vragenlijst werd per e-mail toegestuurd twee weken na het invullen van de basisvragenlijst. Met de respondenten die telefonisch werden gecontacteerd, werd hetzij een afspraak gemaakt op hun thuisadres hetzij in een centrale afdnameplaats. Deze afspraak werd telkens schriftelijk bevestigd. Bij een huisbezoek werd de basisvragenlijst ingevuld op een laptop die de IPOS medewerker bij zich had. Afwisselend werd een ad random toegekende subversie vragenlijst hetzij op hetzelfde moment hetzij in een tweede huisbezoek na verloop van drie weken, afgenomen. Tweede mogelijkheid was dat de respondent zich verplaatste naar een neutrale, gezamenlijke afdnameplaats - een computerklas in een instelling voor hoger onderwijs of aan de universiteit, tegen vergoeding van de reiskosten. In deze conditie was eveneens een IPOS medewerker aanwezig en werden de basisvragenlijst en één ad random toegekende subversie achtereenvolgens ingevuld.

De kinderen tussen 11 en 17 jaar waarvan de ouders toestemming hadden gegeven tot deelname, werden allen telefonisch gecontacteerd om een afspraak te maken, om de vragenlijst tijdens een huisbezoek in aanwezigheid van een IPOS medewerker, in te vullen.

Instrumenten

In het kader van de IPOS werden voor de eerste meting 5 vragenlijsten opgesteld: een basisvragenlijst en vier subversievragenlijsten. De basisvragenlijst bevat een bevraging van het IPOS model (inputvariabelen, traject, overeenkomst en levenskwaliteit). In de subversievragenlijsten A en B zijn specifieke thema's uitgewerkt, zoals stalking gedrag of bemiddeling. De C- en D- subversie van de vragenlijst was bedoeld voor enerzijds ouders en anderzijds kinderen in scheiding. De vragenlijsten werden opgesteld ten behoeve van IPOS. De vragenlijsten bevatten zowel kwantitatieve als kwalitatieve vragen.

De drie subversievragenlijsten A, B en C werden at random toegewezen aan de deelnemers van het onderzoek. Dat betekent dat iedere deelnemer even veel kans heeft om een bepaalde subversievragenlijst te krijgen.

Voor de longitudinale opvolging worden telkens aangepaste vragenlijsten opgemaakt, zodat mogelijke veranderingen in alle aspecten van het IPOS model, kunnen worden opgevolgd. Van de vragenlijst op het tijdstip van de tweede bevraging, zijn twee versies opgemaakt, die ad random worden aangeboden.

Alle IPOS medewerkers werden getraind inzake rekrutering, contactname met de respondenten en begeleiding bij het invullen van de vragenlijsten, om een zo goed mogelijke standaardisatie te bekomen. De instructie die gebruikt werd bij de rekrutering, was voorzien in het Nederlands, Frans, Engels en Duits. Voor de andere talen werd tijdens de rekrutering beroep gedaan op vertaling door de tolk die samen met de betrokkene aanwezig was op de rechtbank. Bij de afname van de vragenlijst werd gebruik gemaakt van een tolk en werd in de computergestuurde vragenlijst voorzien dat vragen konden worden overgeslaan als een anderstalige participant de vragen niet kon invullen.

Longitudinale opvolging

Op het eind van de eerste bevraging wordt de toestemming gevraagd om te worden uitgenodigd om deel te nemen aan vervolgonderzoek. Het type vervolgonderzoek wordt op dat moment in het protocol niet nader gespecificeerd. Dit laat ons toe deelnemers volgens toeval toe te wijzen aan één van de drie vervolgbevestigingen en zelfselectie te vermijden.

Elke zes maanden, te starten van het tijdstip waarop de basisvragenlijst is ingevuld, krijgen alle respondenten die effectief deelnamen aan het basisonderzoek, een uitnodiging om een nieuwe, vervolgvragenlijst in te vullen. De wijze van contactname is identiek als deze die de respondenten initieel hebben opgegeven, elektronisch of telefonisch.

Eerste resultaten van het basisonderzoek

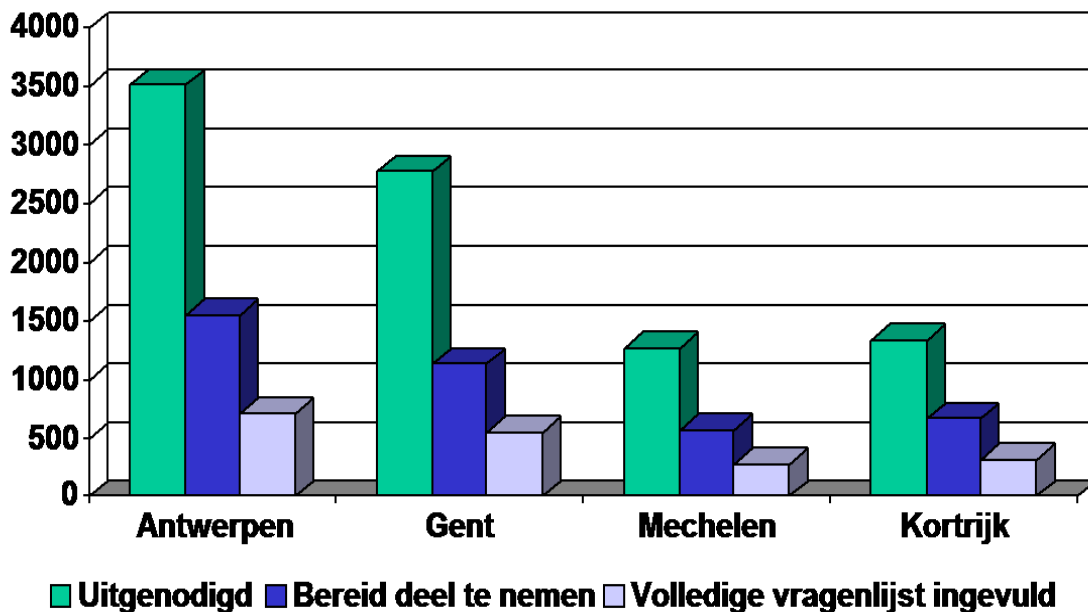
Steekproef volwassenen

Methode

Alle 8896 personen die zich tussen maart 2008 en maart 2009 aanmeldden in de rechtbanken van eerste aanleg te Antwerpen, Gent, Mechelen of Kortrijk werden op een gestandaardiseerde manier uitgenodigd deel te nemen aan het onderzoek. Zoals hierboven aangegeven, konden de participanten voor het invullen van de vragenlijst(en) kiezen voor een on-line bevraging of voor een huisbezoek, waarbij een IPOS medewerker ondersteuning kon bieden.

Van de totale groep die is aangesproken, was 44% bereid deel te nemen. 47% van de mensen die in de rechtbank stelden bereid te waren deel te nemen, vulden de vragenlijst volledig in. Zoals blijkt uit figuur 1 verschilde de verhouding tussen de totale groep van mensen die werden uitgenodigd om deel te nemen, de groep van personen die bereid waren deel te nemen en degenen die effectief deelnamen, niet over de diverse rechtbanken.

Figuur 1. Verhouding tussen personen die werden uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek en de effectieve deelnames, per rechtbank.

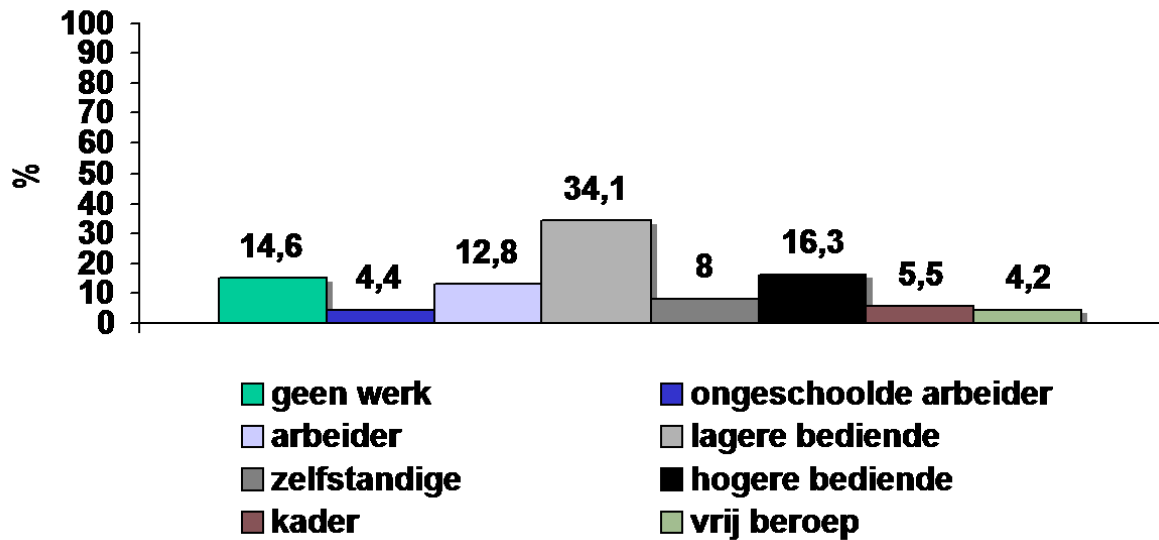
Uiteindelijke steekproef

De uiteindelijke steekproef telt 1865 participanten, met meer vrouwen (55%, 1149) dan mannen (45%, 956). De gemiddelde leeftijd bedraagt 43 jaar. Het gemiddeld conflictniveau is 3.26/7 (soms tot af en toe). In bijna de helft van de gevallen initieerde de respondent zelf de scheiding (48%), bij een derde was het de ex (32%) en bij één vijfde beide ex-partners (20%). 75% van de participanten zit in een E.O.T. procedure, tegen 25% in de E.O.O. procedure, wat wellicht een artefact is van onze manier van rekruteren³. In de E.O.T procedure moeten beide partijen gezamenlijk verschijnen, terwijl dit in de E.O.O. procedure niet noodzakelijk zo is.

³ Sedert de Wet van 27 april 2007 betreffende de hervorming van de echtscheiding (B.S. 7 juni 2007) kunnen gehuwden in België scheiden hetzij via de procedure tot echtscheiding door onderlinge toestemming (E.O.T.) hetzij via de procedure tot echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting (E.O.O.). Bij de E.O.T. procedure wordt door de rechtbank de echtscheiding uitgesproken nadat partijen een volledige regeling omtrent alle gevolgen van de scheiding hebben uitgewerkt. In het kader van een E.O.O. procedure wordt de echtscheiding uitgesproken indien de rechtbank vaststelt dat het huwelijk onherstelbaar is ontwricht, zelfs indien geen of slechts een gedeeltelijke regeling omtrent de gevolgen van de scheiding tot stand is gekomen.

Uit figuur 2 blijkt dat ook werkzoekenden, ongeschoolde arbeiders en lagere bedienden vertegenwoordigd zijn in de steekproef, terwijl deze groepen het minst geneigd zijn om deel te nemen aan onderzoek.

Figuur 2. Arbeidssituatie van de participanten aan het onderzoek.

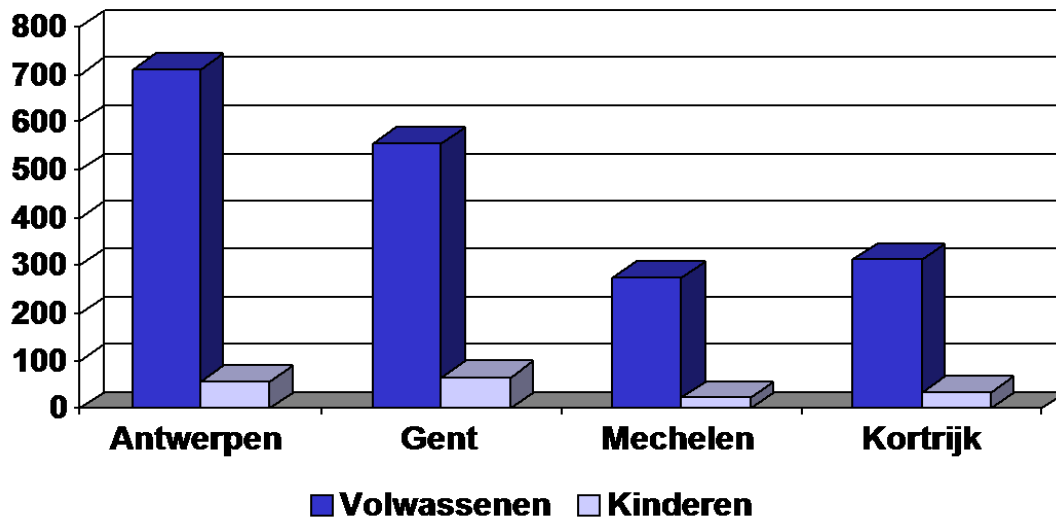
Steekproef kinderen

Methode

Alle volwassenen die verschenen in de rechtbanken werden gevraagd of ze kinderen hadden tussen 11 en 17, die mochten deelnemen. 10% van de volwassenen gaf toestemming om zijn/haar kind te contacteren. Verklaring hiervoor kan zijn dat volwassenen hun kinderen willen ‘beschermen’, zodat zij niet betrokken worden in de scheiding. Uiteraard is het ook zo dat niet alle participanten kinderen tussen 11 en 17 jaar hadden.

Kinderen werden altijd bevraagd via een huisbezoek.

Figuur 3. Verhouding tussen de volwassen participanten aan het onderzoek en het aantal jongeren dat effectief deelneemt.

Figuur 3 geeft aan dat de verhouding tussen het aantal deelnemende volwassenen en kinderen, gelijklopend is over de vier betrokken rechtbanken.

Uiteindelijke steekproef

De uiteindelijke steekproef telt 175 kinderen, waarvan 53% meisjes. De gemiddelde leeftijd bedraagt 14.6 jaar. Er is een grote diversiteit qua onderwijstype: 20% zit in het lager onderwijs, 18% in het BSO, 23% in het TSO en 34% in het ASO.

Eerste resultaten van het IPOS onderzoek – algemeen

Levenskwaliteit van volwassenen en kinderen tijdens scheiding

Volwassenen in scheiding rapporteren een verlies aan levenskwaliteit terwijl hun kinderen tevreden zijn met hun levenskwaliteit. Tijdens de scheiding of in de eerste periode erna ervaren kinderen geen verlies aan levenskwaliteit. Het overheersend gevoel bij kinderen is er één van “opluchting”. Kanttekening hierbij is dat het mogelijk is dat ouders enkel die kinderen laten deelnemen die weinig impact van de scheiding voelen.

Regeling - levenskwaliteit

Gemiddeld geven volwassenen hun regelingen een goede score (5.26 op 7) voor volledigheid, duidelijkheid, en mate waarin regeling op maat gemaakt is. Hoe meer volledig, duidelijk en op maat gemaakt de regelingen zijn die volwassenen in scheiding maken, hoe beter hun subjectieve en objectieve levenskwaliteit.

Ouders die verblijfsco-ouderschap⁴ regelen, hebben een hogere kwaliteit van leven dan ouders met een andere regeling. Verblijfsco-ouderschap is goed voor ouders die dat zelf willen en aankunnen, met name ouders met weinig conflicten en een job die de praktische regeling

⁴ Verblijfsco-ouderschap betekent dat de kinderen na de scheiding evenveel tijd doorbrengen bij beide ouders.

toelaat. Voor kinderen maakt de verblijfsregeling niets uit. Bij hen is er is geen verschil in levenskwaliteit naargelang de verblijfsregeling. Hun kwaliteit van leven hangt samen met de kwaliteit van de relatie met hun beide ouders.

Voor de levenskwaliteit van kinderen in scheiding is het dan ook van cruciaal belang om de ouder – kind relatie te ondersteunen.

Scheidingstraject - regeling

Volwassenen in een E.O.T.- procedure rapporteren een hogere kwaliteit van hun regelingen (volledig, duidelijk, op maat) dan volwassenen in een E.O.O.- procedure. De E.O.T. – procedure vereist dat partijen een volledige regeling hebben bereikt, vooraleer de rechtbank de scheiding kan uitspreken. In de E.O.O. procedure daarentegen, kunnen partijen zonder of met een gedeeltelijke regeling voor de rechter verschijnen, waarbij de rechter regelingen oplegt voor die aspecten die nog niet geregeld zijn. Dit brengt mee dat onzekerheid blijft over de regelingen die uiteindelijk zullen worden uitgewerkt, waardoor er mogelijk resterende conflicten zijn.

Eerste resultaten van het IPOS onderzoek – bemiddeling

Inputvariabelen - bemiddeling

Eén op vijf scheidende volwassenen gaat in bemiddeling, maar slechts een derde onder hen regelt ook alles in bemiddeling. Mensen die via bemiddeling hun regelingen onderhandelen, hebben gemiddeld een hoger inkomen dan andere mensen in scheiding.

Gerechtelijke bemiddeling⁵

Niettegenstaande de echtscheidingswet van 2007 rechters verplicht om partijen die voor hun zetel verschijnen in het kader van een E.O.O.- procedure te informeren inzake bemiddeling, geeft slechts 26.2% van de mensen in de procedure E.O.O. aan van de rechter informatie te hebben gekregen omtrent bemiddeling.

Bemiddeling - levenskwaliteit

Volwassenen die in bemiddeling gaan zijn niet meer tevreden met hun regelingen, noch met hun levenskwaliteit dan zij die niet in bemiddeling gaan. Echter, kinderen van ouders die in bemiddeling gaan rapporteren minder ouderconflict dan andere kinderen van scheidende ouders. Bemiddeling kanaliseert ouderconflict zodat kinderen er minder mee te maken krijgen.

⁵ De wet van 21 februari 2005 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de bemiddeling (B.S. 22 maart 2005) onderscheidt 'vrijwillige' en 'gerechtelijke' bemiddeling. Indien bemiddeling tijdens de loop van een procedure wordt opgestart op suggestie van een rechter, is er sprake van 'gerechtelijke' bemiddeling. Dit onderscheid is ongelukkig gekozen en zorgt voor verwarring. Immers, ook in geval van een 'gerechtelijke' bemiddeling moeten beide partijen akkoord gaan met zowel het idee van bemiddeling als de persoon van de bemiddelaar.

IPOS onderzoek – toekomst

Zoals hierboven is aangegeven, is het IPOS onderzoek bij volwassenen en kinderen longitudinaal opgevat. De participanten worden om de zes maanden opnieuw bevraagd. Doel is immers zicht te krijgen op alle aspecten van het volledige scheidingsproces.

In deze bijdrage zijn enkel de eerste analyses van het basisonderzoek bij volwassenen en kinderen op tijdstip 1 voorgesteld. Verdere analyses zijn noodzakelijk, alsook de analyses van de resultaten op tijdstippen 2, 3 en 4 (na respectievelijk 6, 12 en 18 maanden). Zo is het te verwachten dat met betrekking tot bemiddeling op langere termijn meer effecten zichtbaar kunnen worden.

In een volgend artikel zullen de resultaten van het basisonderzoek omtrent bemiddeling worden toegelicht. Bemiddeling wordt geplaatst naast de andere mogelijke methodieken om conflicten tijdens het scheidingsproces op te lossen. Onderzocht wordt of mensen in scheiding in Vlaanderen gebruik maken van de mogelijkheid die de wetgever in 2005 heeft voorzien om te bemiddelen, en zo ja, of factoren kunnen worden geïdentificeerd die bepalen dat mensen effectief bemiddelen. Ook wordt nagegaan of al dan niet bemiddelen invloed heeft op de regeling die mensen uitwerken en op de levenskwaliteit van mensen in scheiding en hun kinderen, op korte en middellange termijn.

Daarnaast zal in een volgend artikel het IPOS onderzoek bij de Vlaamse scheidingsdeskundigen (advocaten, notarissen, therapeuten, justitieassistenten, rechters en bemiddelaars) worden uiteengezet. De manier waarop een bemiddelaar werkt, wordt vergeleken deze van andere scheidingsdeskundigen, vanuit de idee dat bemiddelaars onpartijdiger zijn, psychologisch beter geschoold en dus empathischer zijn, minder oordelend en authentieker tussenkomen en meer belangengericht, informierend en procesgericht te werk gaan. Onderzocht wordt of de regelingen die worden uitgewerkt in bemiddeling, kwalitatief beter zijn en wat het effect is op de levenskwaliteit van mensen in scheiding, op korte en op middellange termijn.

Daarnaast worden in het kader van het IPOS onderzoek bijkomende onderzoeken opgezet, ondermeer met betrekking tot emoties en hun rol in onderhandelingen, participatie van kinderen, ongewenst gedrag tussen ex-partners, economische analyses, codering van overeenkomsten en kantelmomenten in het beslissingproces om te scheiden.

Relevante resultaten van deze bijkomende onderzoeken voor de scheidings- en bemiddelingspraktijk, kunnen in een volgend artikel worden uiteengezet.

Alle huidige en toekomstige resultaten van het IPOS onderzoek kunnen opgevolgd worden via www.scheidingsonderzoek.be.